

BIỆN PHÁP PHÁT TRIỂN KỸ NĂNG NGHE - NÓI CHO TRẺ KHIẾM THÍNH TRONG TRƯỜNG MẦM NON HÒA NHẬP

ThS. NGUYỄN MINH PHƯỢNG*

Ngày nhận bài: 24/05/2016; ngày sửa chữa: 24/05/2016; ngày duyệt đăng: 25/05/2016.

Abstract: Listening and speaking skills affect strongly learning results and communicative competency of children in general and children with hearing impairment in particular. The limited ability in using language, especially listening and speaking skills makes children difficult in social interaction, conveying and receiving information. This article analyzes some theoretical issues in developing listening and speaking skills for hearing impaired children at inclusive preschool and proposes some measures to develop listening and speaking skills for children with hearing impairment in inclusive preschool.

Keywords: Listening and speaking skills, children with hearing impairment, inclusive preschool.

1. Đặt vấn đề

Nghe - nói là phương tiện để trẻ tư duy và nhận thức về thế giới xung quanh một cách tích cực. Nghe - nói tốt sẽ giúp các em giao tiếp có hiệu quả và cũng là cơ sở quan trọng tạo ra sự thành công trong học tập. Trẻ khiếm thính do hạn chế về khả năng nghe dẫn đến hạn chế phát triển ngôn ngữ lời nói, cũng vì vậy mà khả năng tư duy của các em bị hạn chế, trẻ gặp rất nhiều khó khăn trong việc lĩnh hội tri thức. Rèn luyện và phát triển kỹ năng (KN) nghe - nói có ý nghĩa đặc biệt quan trọng trong việc giáo dục trẻ khiếm thính. Đó là cơ sở cho việc hình thành và phát triển ngôn ngữ nói - phương tiện giao tiếp, học tập chủ yếu của trẻ khiếm thính trong môi trường giáo dục hòa nhập.

Năm năm đầu tiên trong cuộc đời là thời gian nền tảng, có ý nghĩa rất quan trọng đối với sự phát triển của trẻ. Vì vậy, việc phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính cần bắt đầu càng sớm càng tốt. Trong trường mầm non hòa nhập, trẻ khiếm thính được học tập, giao tiếp với trẻ nghe bình thường, do đó trẻ sẽ có cơ hội rèn luyện và phát triển KN nghe - nói tốt hơn. Tuy nhiên, vấn đề phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong trường mầm non hòa nhập vẫn còn chưa được nhiều nhà nghiên cứu, nhà giáo dục quan tâm đúng mức, đặc biệt là với điều kiện Việt Nam. Do đó cần những nghiên cứu sâu hơn để có thể làm rõ tầm quan trọng của việc phát triển KN nghe - nói cũng như đề ra những biện pháp phát triển KN nghe - nói một cách hợp lý và cụ thể. Bài viết trình bày một số phân tích bước đầu về KN nghe - nói của trẻ khiếm thính và một số biện pháp góp phần phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong trường mầm non hòa nhập.

2. Một số vấn đề chung về việc phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong trường mầm non hòa nhập

2.1. Quan niệm về KN nghe - nói

Thuật ngữ "kỹ năng" hiện nay được sử dụng rất rộng rãi. Khi muốn diễn đạt tình trạng cá nhân biết cách thực hiện có kết quả một hành động, hoạt động, thậm chí một lĩnh vực hoạt động xã hội, người ta dùng thuật ngữ KN. Song, bản chất KN là gì đã được các nhà khoa học nghiên cứu và đề cập ở các góc độ khác nhau: Nó có thể xem như khía cạnh kỹ thuật của hành động (đại diện quan điểm này là các tác giả V.A. Cruchski, A.G. Goovaliov, Trần Trọng Thủy,...), hay biểu hiện của năng lực cá nhân hoặc là tổng hòa của các kiến thức, giá trị (thái độ, niềm tin) được thể hiện trong hoạt động cụ thể (tiêu biểu là các tác giả N.D. Levitov, K.K. Platonov, Trần Quốc Thành,...). Tổng hợp các cách tiếp cận về KN ở trên cho thấy, KN là sự thực hiện có kết quả một hành động nào đó trên cơ sở vận dụng những kiến thức, kinh nghiệm, thái độ liên quan vào hành động thực tiễn trong điều kiện cụ thể.

Để sử dụng bất cứ ngôn ngữ nào, bên cạnh việc có tri thức ngôn ngữ cần phải có 4 loại KN căn bản nghe - nói - đọc - viết. Trong đó, KN nghe - nói là các KN cơ bản, được hình thành ngay từ ban đầu, làm cơ sở để trẻ hình thành và phát triển tốt các KN còn lại.

KN nghe là sự thực hiện có kết quả các hoạt động lĩnh hội, tiếp nhận thông tin, xử lý âm thanh tác động đến thính giác của con người thông qua các thao tác phân tích, tổng hợp và hệ thống hóa, giúp người nghe có thể hiểu được thông tin, lí giải, luận giải được lời nói.

KN nói cũng là sự thực hiện có kết quả một loại hoạt động diễn ra thường xuyên của con người - hoạt động

* Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

chuyển nội dung suy nghĩ, nội dung thông báo của người nói vốn thuộc lĩnh vực tinh thần sang dạng vật chất, dạng mã hóa ngôn ngữ.

Tuy nhiên, trong thực tiễn, nghe - nói là cặp KN tương tác lẫn nhau. Hai KN này có vai trò ngang nhau và có tác dụng bổ sung, hỗ trợ cho nhau.

2.2. Sự phát triển KN nghe - nói của trẻ khiếm thính

Quá trình phát triển của một con người đều trải qua các giai đoạn, giai đoạn trước làm tiền đề cho giai đoạn sau và tuân theo quy luật. Để có được KN nghe hoàn chỉnh thì phải trải qua các giai đoạn phát triển.

Với trẻ nghe bình thường, trình tự phát triển các KN nghe đều trải qua 4 giai đoạn: - *Giai đoạn 1: Nghe phát hiện ra âm thanh*: Trẻ có thể phát hiện ra các âm thanh trong môi trường xung quanh như tiếng trống, tiếng chuông, tiếng vỗ tay, âm thanh lời nói khi giao tiếp bằng ngôn ngữ nói; - *Giai đoạn 2: Phân biệt các âm thanh*: Ở giai đoạn này, trẻ có thể phân biệt được các âm thanh nghe thấy là giống nhau hay khác nhau, bắt đầu bằng các âm thanh dễ phân biệt, dần dần đến các âm thanh khó hơn; - *Giai đoạn 3: Nhận diện âm thanh*: Đây là giai đoạn trẻ nhận biết được âm thanh đó là âm thanh gì. Hay chính là giai đoạn trẻ biết nguồn gốc âm thanh phát ra từ cái gì; - *Giai đoạn 4: Nhận biết và hiểu âm thanh lời nói*: Với trẻ nghe bình thường, trẻ có thể đạt đến giai đoạn phát triển cuối cùng vào khoảng 9-12 tháng tuổi.

Đối với KN nói, trình tự phát triển KN nói đều trải qua các giai đoạn sau: - *Giai đoạn 1*: chưa có ý thức về KN, trẻ thường hướng về phía phát ra tiếng nói, lắng nghe ngôn ngữ nói (bắt đầu chú ý đến âm thanh lời nói); - *Giai đoạn 2*: trẻ bắt đầu học các KN nói theo nhu cầu của trẻ bằng ba cách là: bắt chước, đóng vai, đọc thoại. Trẻ biết quan sát sự liên kết giữa âm thanh của lời nói với sự vật, màu sắc (bắt đầu hiểu nghĩa của từ); - *Giai đoạn 3*: Trẻ hình thành KN một cách có ý thức. Trẻ lắng nghe và ghi nhớ tất cả các từ ngữ, câu nói được lặp đi lặp lại nhiều lần hằng ngày (bắt đầu nhập tâm, thu nạp vốn từ); - *Giai đoạn 4*: Là thời kì KN trở nên thuần thục. Trẻ thực hành nói bằng mô phỏng âm thanh lời nói nghe thấy (bắt đầu nói thụ động, nói bắt chước); - *Giai đoạn 5*: Là giai đoạn giao tiếp bằng tiếng nói trong cộng đồng ngôn ngữ (nói chủ động).

Hầu hết các nhà nghiên cứu đều thống nhất rằng khả năng ngôn ngữ của trẻ phát triển mạnh nhất trong 3 năm đầu tiên của cuộc sống, đó là thời gian bộ não của trẻ phát triển mạnh nhất và đầy đủ nhất. Ngay từ một tuổi rưỡi đến hai tuổi trẻ em đã bắt đầu tập nói. Ngôn ngữ của trẻ phát triển dần theo thời gian. Đến 5 tuổi, hầu hết trẻ em biết vài nghìn từ và nắm được hầu hết các quy tắc ngữ pháp.

Đối với trẻ khiếm thính, mất thính lực ảnh hưởng đến sự phát triển của trẻ trong tất cả các lĩnh vực từ nhận thức, hành vi, ngôn ngữ... đặc biệt là lĩnh vực giao tiếp trong đó có KN nghe và KN nói. Nhưng mức độ ảnh hưởng của mỗi trẻ là khác nhau, phụ thuộc vào nhiều yếu tố: mức độ điếc; thời điểm trẻ bị điếc; thời điểm phát hiện và chẩn đoán trẻ bị điếc; thời điểm can thiệp sớm; chất lượng dịch vụ can thiệp sớm; việc sử dụng máy trợ thính... Sự phát triển KN nghe - nói ở trẻ khiếm thính cũng tuân theo các giai đoạn phát triển KN nghe - nói như trẻ bình thường nhưng sẽ cần thời gian dài hơn với sự hỗ trợ đặc biệt để có thể phát triển theo trình tự đó.

Ngày nay, cùng với sự phát triển của khoa học, kĩ thuật, con người phát minh ra các phương tiện kĩ thuật hiện đại. Sự ra đời của máy trợ thính, điện cực ốc tai có ý nghĩa rất lớn đối với trẻ khiếm thính, giúp trẻ có thể nghe được âm thanh của môi trường xung quanh và âm thanh tiếng nói. Tuy nhiên, những thiết bị trợ thính chỉ có tác dụng khuếch đại âm thanh chứ không thể chữa được tịt điếc. Việc nghe qua máy trợ thính hoặc nghe qua điện cực ốc tai có nhiều điểm khác biệt với âm thanh nghe được qua tai bình thường. Nếu không được tập luyện, phục hồi khả năng nghe phù hợp thì trẻ vẫn không thể nghe và nói được. Chính vì vậy, trẻ khiếm thính cần được luyện tập để phát triển KN nghe và KN nói.

3. Một số biện pháp phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong trường mầm non hòa nhập

Biện pháp 1: Đánh giá và lập kế hoạch phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong trường mầm non hòa nhập.

Giáo viên cần đánh giá sự phát triển KN nghe - nói của trẻ khiếm thính trong trường mầm non hòa nhập, từ đó xây dựng kế hoạch phát triển KN nghe - nói cho trẻ bằng việc củng cố giai đoạn phát triển hiện tại và hướng đến giai đoạn phát triển tiếp theo.

Để xác định được giai đoạn phát triển KN nghe - nói của trẻ khiếm thính, giáo viên cần sử dụng kết hợp các phương pháp:

- *Phương pháp quan sát*: + Quan sát tự nhiên, không chủ định (trong quá trình trẻ chơi, trẻ giao tiếp với bạn bè, phụ huynh...) và ghi chép lại toàn bộ thông tin quan sát được về KN nghe, KN nói của trẻ; + Quan sát có chủ định, tạo ra các tình huống, bài tập để học sinh thể hiện và ghi chép lại những thông tin quan sát được. Cần ghi chép trung thực, chính xác, không lồng ý kiến chủ quan của cá nhân vào đó. Sau khi đã có lượng thông tin cần thiết thì mới đánh giá và ghi ý kiến nhận xét.

- *Phương pháp điều tra hồ sơ, tài liệu và sản phẩm hoạt động*: sản phẩm của trẻ và hồ sơ sổ sách ghi chép lại của những năm học trước.

- *Phương pháp phỏng vấn*: phỏng vấn cha mẹ, người thân trong gia đình trẻ để thu thập thông tin về quá trình phát triển KN nghe - nói của trẻ, về nhu cầu và sở thích và các vấn đề khác của trẻ.

- *Phương pháp sử dụng chương trình nghe nói 4 năm của Quỹ toàn cầu để đánh giá về KN nghe - nói của trẻ khiếm thính*.

Dựa trên mức độ phát triển KN nghe - nói hiện tại của trẻ khiếm thính, giáo viên cần xây dựng kế hoạch phát triển KN nghe - nói cho trẻ. Kế hoạch này cần xác định rõ mục tiêu, nội dung, phương pháp, phương tiện, hình thức tổ chức các hoạt động để phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong trường mầm non hòa nhập.

Biện pháp 2: Tạo môi trường nghe tốt cho trẻ khiếm thính trong trường mầm non hòa nhập

Để việc phát triển KN nghe - nói cho học sinh khiếm thính đạt hiệu quả, điều kiện tiên quyết là trẻ khiếm thính phải được trang bị thiết bị hỗ trợ thính học phù hợp và được tạo môi trường nghe tốt nhất. Phụ huynh cần trang bị cho trẻ khiếm thính thiết bị trợ thính phù hợp với khả năng nghe của trẻ. Nhà trường cần phối hợp với phụ huynh trong việc kiểm tra thính lực định kỳ và bảo quản thiết bị trợ thính cho trẻ. Giáo viên thường xuyên kiểm tra thiết bị trợ thính cho trẻ trước mỗi giờ học.

Để tạo môi trường nghe tốt cho trẻ khiếm thính ở trường mầm non hòa nhập, nhà trường cần thiết kế phòng học yên tĩnh bằng cách đóng cửa kính, treo rèm, trải thảm để cách âm. Giáo viên cần sắp xếp chỗ ngồi cho trẻ hợp lý, đảm bảo trẻ được ngồi gần cô. Đồng thời cần điều chỉnh lời nói một cách ngắn gọn, rõ ràng, âm lượng vừa phải để giúp trẻ nghe được một cách tốt nhất.

Biện pháp 3: Tích hợp phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong mọi hoạt động của trẻ ở trường mầm non

Để phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính, giáo viên nên tích hợp mục tiêu, nội dung phát triển KN nghe - nói trong mọi hoạt động của trẻ ở trường mầm non, giúp trẻ có cơ hội được luyện tập, rèn luyện KN nghe - nói trong nhiều tình huống khác nhau. Trong đó, hoạt động chơi là hoạt động chủ đạo của trẻ em lứa tuổi mầm non. Để phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong hoạt động chơi, giáo viên có thể tổ chức cho trẻ chơi với các loại trò chơi cơ bản sau: Trò chơi đóng vai theo chủ đề; Trò chơi đóng kịch; Trò chơi học tập; Trò chơi dân gian...

Hoạt động học được tổ chức có chủ định theo kế hoạch dưới sự hướng dẫn trực tiếp của giáo viên. Thông qua các hoạt động học có chủ đích như: Môi trường xung quanh; Văn học; Toán; Âm nhạc... giáo viên cũng có thể tích hợp nội dung phát triển KN nghe

- nói cho trẻ khiếm thính. Trong đó, hoạt động kể chuyện có ý nghĩa đặc biệt quan trọng để phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính. Thông qua hoạt động kể chuyện, trẻ được nghe âm thanh lời nói trong một hoặc nhiều chuỗi câu liên tục với những biểu hiện về âm sắc, nhịp điệu, cường độ, trọng âm ... Không những thế trẻ còn nhận diện được từ, hiểu ý nghĩa của từ. Khi đọc truyện cho trẻ, giáo viên nên đặt những câu hỏi liên quan đến câu chuyện một cách đơn giản, dễ hiểu và khuyến khích trẻ đặt câu hỏi. Sự tương tác qua lại sẽ giúp trẻ hứng thú và phát triển KN nghe - nói. Để tăng hiệu quả hiểu nội dung câu chuyện và phát triển KN nói, giáo viên có thể tổ chức cho trẻ chơi đóng vai các nhân vật trong truyện, sử dụng các phương tiện hỗ trợ để minh họa. Bên cạnh đó, các hoạt động lao động, ăn ngủ, vệ sinh cá nhân cũng là những hoạt động giáo viên có thể tích hợp để phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính.

4. Kết luận

Rèn luyện và phát triển KN nghe - nói có ý nghĩa đặc biệt quan trọng trong việc giáo dục trẻ khiếm thính. Đó là cơ sở cho việc hình thành và phát triển ngôn ngữ nói - phương tiện giao tiếp, học tập chủ yếu của học sinh khiếm thính trong môi trường giáo dục hòa nhập. Sự phát triển KN nghe - nói ở trẻ khiếm thính cũng tuân theo các giai đoạn phát triển KN nghe - nói như trẻ bình thường nhưng sẽ cần thời gian dài hơn với sự hỗ trợ đặc biệt để có thể phát triển theo trình tự đó. Để phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong trường mầm non hòa nhập, GV cần đánh giá được sự phát triển KN nghe - nói của trẻ khiếm thính và xây dựng kế hoạch phát triển KN nghe - nói cho trẻ; tạo môi trường nghe tốt cho trẻ khiếm thính; tích hợp phát triển KN nghe - nói cho trẻ khiếm thính trong mọi hoạt động của trẻ ở trường mầm non. □

Tài liệu tham khảo

- [1] Nguyễn Thị Hòa (2009). *Giáo dục học mầm non*. NXB Đại học Sư phạm.
- [2] Đào Ngọc - Nguyễn Quang Ninh (1996). *Rèn kỹ năng sử dụng tiếng Việt*. NXB Giáo dục.
- [3] Nguyễn Quang Ninh - Bùi Kim Tuyến - Lưu Thị Lan - Nguyễn Thanh Hồng (2002). *Tiếng Việt và phương pháp phát triển lời nói cho trẻ em*. NXB Giáo dục.
- [4] Ngô Hiền Tuyên (2013). *Một số biện pháp luyện kỹ năng nghe - nói cho học sinh đầu bậc tiểu học*. Tạp chí Giáo dục Tiểu học (3), tr 16-21.
- [5] Nguyễn Thị Hoàng Yến (2005). *Đại cương về giáo dục trẻ khiếm thính*, NXB Đại học Sư phạm.
- [6] Barry McComick (1996). *Pediatric audiology 0-5 years, Practical aspects of audiology*. Whurr Publisher, London.
- [7] Sandy Niemann - Devorah Greenstein - Darlena David (2006). *Giúp đỡ trẻ điếc*. NXB Lao động - Xã hội.